

รายงานการวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องนันทโพนันทสูตรคำหลวงฉบับสมุดไทย
ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรไชยเชษฐาสุริยวงศ์

สาวยารุณ สุนทรโรทก*

ชื่อหนังสือ การวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องนันทโพนันทสูตรคำหลวงฉบับสมุดไทยของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร
ไชยเชษฐาสุริยวงศ์

ชื่อผู้แต่ง รองศาสตราจารย์จูไรรัตน์ ลักษณะศิริ
ยรรยง ลิกษะฤทธิ

ปีที่พิมพ์ พ.ศ. 2561

ขนาดหนังสือและจำนวนหน้า 517 หน้า

ประเภทของหนังสือ รายงานการวิจัย

รายงานการวิจัยเรื่องการวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องนันทโพนันทสูตรคำหลวงฉบับสมุดไทยของเจ้าฟ้า
ธรรมธิเบศรไชยเชษฐาสุริยวงศ์ฉบับนี้ ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากคณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
โดยมีวัตถุประสงค์ในการศึกษา 3 ประการ ดังนี้ 1. เพื่อศึกษาอักษรและอักขรวิธีที่บันทึกในสมุดไทย
2. เพื่อเปรียบเทียบเรื่องนันทโพนันทสูตรคำหลวงกับพระบาทนันทโพนันทสูตรซึ่งเป็นต้นฉบับในการแปล
ครั้งนี้ และ 3. เพื่อวิเคราะห์แนวคิดด้านหลักธรรมและการนำเสนอหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏ
ในเรื่อง

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

ในรายงานการวิจัยฉบับนี้มีเนื้อหาทั้งหมด 6 บท บทแรกกล่าวถึงความสำคัญและที่มาของหัวข้อวิจัย เมื่อผู้วิจัยได้พบเอกสารโบราณเรื่องนั้น โทปันทสูตรคำหลวงฉบับจริงที่สืบทอดมาจากสมัยอยุธยา ซึ่งเป็นพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร เมื่อพ.ศ. 2279 ขุนวิฑูรธรรณกรทูลเกล้าฯถวายให้เป็นสมบัติของหอสมุดแห่งชาติ เมื่อวันที่ 4 ตุลาคม 2451 ขณะนี้คณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยแผนงานความทรงจำแห่งโลกของคณะกรรมการแห่งชาติ ว่าด้วยการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ(ยูเนสโก) ได้ขึ้นทะเบียนหนังสือสมุดไทยเรื่องนี้เป็นเอกสารมรดกความทรงจำแห่งโลกของประเทศไทย เมื่อวันที่ 21 ธันวาคม พ.ศ.2558

คำหลวงเรื่องนี้นับว่ามีคุณค่าด้านหลักธรรมในพระพุทธศาสนาแล้ว ยังเป็นวรรณคดีสมัยอยุธยาตอนปลายที่มีคุณค่าด้านอื่นอีกหลายประการ กล่าวคือ ประการแรกเป็นวรรณคดีคำหลวงที่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงพระนิพนธ์แปลจากวรรณคดีเป็นภาษาไทยที่ไพเราะงดงามด้วยพระองค์เอง ประการที่สองต้นฉบับที่นำมาศึกษาบันทึกด้วยอักษรไทยย่อ ภาษาไทย และอักษรขอมย่อ ภาษาบาลี อักษรไทยย่อเป็นรูปอักษรไทยแบบหนึ่งที่ใช้ในสมัยอยุธยา เป็นอักษรที่ประดิษฐ์ให้งดงาม นิยมใช้เขียนเรื่องทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอักษรไทยย่อที่ปรากฏในฉบับนี้ ได้รับการยกย่องว่าเป็นอักษรไทยย่อที่งดงามที่สุดฉบับหนึ่ง ซึ่งเมื่อนับอายุถึงปัจจุบัน(2561) มีอายุได้ 283 ปีแล้ว ประการสุดท้ายต้นฉบับตัวเขียนสมุดไทย ขาว เส้นรง (ดำ ทอง และแดง) ซึ่งแสดงคุณค่าในด้านอักษรวิธีของอักษรไทยย่อและวัฒนธรรมการเขียน ผู้วิจัยจึงมุ่งศึกษารูปลักษณะตัวอักษร จำนวนพยัญชนะ สระ ตัวเลข และเครื่องหมายต่างๆ

ในบทที่ 2 กล่าวถึงความรู้ทั่วไปและที่มาของเรื่องนั้น โทปันทสูตรคำหลวง ได้แก่ข้อมูลเกี่ยวกับผู้แต่ง สมัยที่แต่ง และที่มาของเรื่องนั้น โทปะนันทะ งานวิจัยนี้นำเสนอพระประวัติของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร หรือที่เรียกกันทั่วไปว่า เจ้าฟ้ากุ้งอย่างละเอียด พระองค์เป็นพระโอรสองค์ใหญ่ในสมเด็จพระอนุชาธิราช กรมพระราชวังบวรสถานมงคลในรัชกาลพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ ซึ่งต่อมาก็คือสมเด็จพระเจ้าอยู่บรมโกศ (พ.ศ. 2275- 2301) พระมหากษัตริย์แห่งอาณาจักรอยุธยา องค์ที่ 31 และสมเด็จพระพันวัสสาใหญ่ ต่อมาได้รับการสถาปนาเป็นกรมหลวงอภัยนุชิตเป็นพระมารดา เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงพระนิพนธ์วรรณคดีเรื่องนี้เมื่อพ.ศ. 2276 หลังจากรับการสถาปนาเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล หรือพระมหาอุปราช

ผู้วิจัยมีความเห็นสอดคล้องกับศักดิ์ศรี แย้มนาคาที่ว่า พระองค์คาดว่าจะได้เสด็จขึ้นครองราชสมบัติสืบต่อพระราชบิดาอย่างแน่นอน จึงทรงบันทึกถ่วงหน้าไว้ในสมุดไทยก็อาจเป็นไปได้ จึงเรียกคำประพันธ์นี้ว่า “คำหลวง” นับเป็นวรรณคดีคำหลวงเล่มที่ 2 ต่อจากมหาชาติคำหลวง พระราชนิพนธ์ในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ อีกประการหนึ่งผู้วิจัยเห็นว่าเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรอาจทรงดำริว่าเรื่อง นั้น โทปันทสูตรคำหลวงนี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาเช่นเดียวกับมหาชาติคำหลวง เมื่อมหาชาติเรียกเป็น “คำหลวง”

เรื่องนั้นโทปนันทสูตร จึงเรียกเป็น “คำหลวง” ได้ ซึ่งอาจหมายถึงเรื่องราวอันยิ่งใหญ่หรือเรื่องสำคัญในพระพุทธศาสนา

ลักษณะการประพันธ์วรรณคดีเรื่องนี้ได้ยกข้อความภาษาบาลีขึ้นก่อนข้อความภาษาไทยสลับกันไปตลอดทั้งเรื่อง ข้อความภาษาไทยเก็บความจากข้อความบาลีไว้เกือบทุกคำจากเรื่อง “พระบาฬีนโทปนันทสูตร” ซึ่งเป็นงานประพันธ์ของพระพุทธสิริเถระ แต่เมื่อพิจารณาในรายละเอียดของการใช้คำแล้ว จะพบว่า ในข้อความภาษาไทยมีการตกแต่งให้ไพเราะและกระชับมากขึ้น เช่นเมื่อกล่าวถึงพญานาคันโทปนันทะ ข้อความในภาษาบาลีใช้เพียงรูปสรรพนามว่า “ตสส” ซึ่งแสดงความเป็นเจ้าของ แต่ในคำหลวงใช้คำเรียกพญานันโทปนันทะว่า “กุชเคสรวรา” หรืออีกแห่งหนึ่งใช้คำว่า “อันว่าพระญาณาคูกรินทราธิบดินทร บรวิตถกถินไปมา” ลักษณะดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นการเลือกสรรถ้อยคำมาใช้ได้อย่างไพเราะงดงาม รวมทั้งการเลือกฉันทลักษณ์ประเภทร้อยแก้ว ซึ่งมีสัมผัสสระ ยิ่งเพิ่มความไพเราะมากขึ้น ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงสรุปลักษณะการประพันธ์พระนิพนธ์เรื่องนี้ว่าเป็นการแปลแต่ง มากกว่าจะเป็นเพียงพระนิพนธ์แปลเท่านั้น วรรณคดีเรื่องนี้จึงแสดงให้เห็นพระปรีชาสามารถของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรที่ทรงรอบรู้อย่างแตกฉาน ทั้งภาษาไทย ภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต

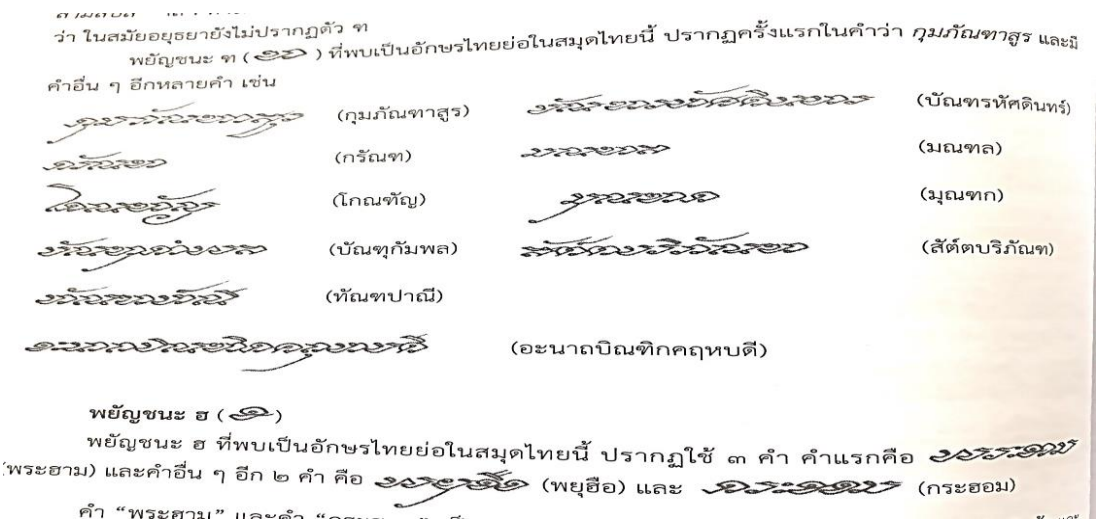
ในหนังสือสมุดไทยได้ระบุที่มาของเรื่องนั้นโทปนันทะนี้ว่าปรากฏในพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย สิลขันธ และในพระอรรถกถาอปทาน แต่ผลจากการศึกษาแล้ว พบว่าเรื่องนี้ไม่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก คงมีแต่ในพระอรรถกถาอปทาน และในพระอรรถกถาแห่งเถรเถรา ในสังยุตติกนิบาต มหาโมคคัลลานเถรเถรเถรแทน

นันทโทปนันทสูตรคำหลวงเป็นเรื่องแสดงพุทธานุภาพของพระพุทธเจ้าที่พระองค์ทรงปราบพระยานันโทปนันทนาคราชได้ เนื้อเรื่องกล่าวถึงเมื่อครั้งที่พระพุทธองค์ประทับ ณ เขตวันมหาวิหาร กรุงราชคฤห์ อนาคตบัณฑิตเศรษฐีได้นิมนต์พระพุทธองค์และสาวกไปฉันภัตตาหารที่เรือนของตนในเช้าวันรุ่งขึ้น เมื่อใกล้รุ่ง พระองค์ทราบด้วยพระญาณว่าพระยานันโทปนันทนาคราชเป็นผู้มีบุญบารมีที่จะเข้าถึงพระธรรม แม้จะไม่มีโอกาสบรรลุมรรคผลเพราะถือกำเนิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน แต่ด้วยกุศลกรรมก็จะละมิฉลาทิฐิน้อมตนมายึดมั่นพระรัตนตรัยได้ ครั้นรุ่งเช้าพระพุทธองค์พร้อมพระอรหันตสาวก 500 องค์ ได้เสด็จไปทางอากาศเหนือวิมานของพระยานันโทปนันทนาคราช เมื่อพระยานาคราชเห็นดังนั้นก็บังเกิดความโกรธด้วยมีทิฐิมานะว่าตนเป็นผู้มีอำนาจยิ่งใหญ่จึงเหาะขึ้นไปแสดงอิทธิฤทธิ์แปลงกายเป็นพระยานาคใหญ่พันเขาพระสุเมรุไว้เจ็ดรอบและแผ่พังพานใหญ่ปิดบังหนทางเสด็จของพระพุทธองค์ พระองค์ได้มีพุทธานุญาตให้พระโมคคัลลานะผู้มีฤทธิ์ไปทรมานพระยานาคราช แม้จะมีสาวกอีกหลายองค์รับอาสาไปปราบพระยา

นาคราช ในที่สุดพระยานันโทป็นนทนาคราชก็ยอมจำนน ละพยศไม่สามารถต่อต้านฤทธานุภาพของพระโมคคัลลานะได้ และยอมรับนับถือคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ตั้งแต่นั้นมา

ในบทที่ 3 กล่าวถึงลักษณะทั่วไปของต้นฉบับ รูปอักษร และอักษรวิจิที่ปรากฏในหนังสือสมุดไทยฉบับนี้ เมื่อผู้วิจัยได้ศึกษาอักษรและอักษรวิจิของอักษรไทยย่อในสมุดไทยเรื่องนันโทป็นนทสูตรคำหลวงฉบับนี้แล้วพบว่า ในเล่มนี้พบพยัญชนะไทยครบทั้ง 44 ตัวเป็นครั้งแรก พยัญชนะที่พบใหม่ในเอกสารสมัยอยุธยาได้แก่ พยัญชนะ ๓ และ ฮ

พยัญชนะ ๓ ที่พบเป็นอักษรไทยย่อในสมุดไทยนี้ ปรากฏในคำว่า กุมภันฑาสุร บัณฑรหัตคินทร กรัณฑ มณฑล โภณทัณ มุณฑก บัณฑุกัมพล และ สัตตบรวิณฑ

พยัญชนะ ฮ ที่พบเป็นอักษรไทยย่อในสมุดไทย ปรากฏเพียง 3 คำ ในคำว่า พระฮาม พยู่ฮื่อ และ กระฮอม คำว่าพระฮาม เป็นภาษาเขมรหมายถึงรุ่งเช้า กระฮอม เป็นภาษาเขมร แปลว่า สีแดง ส่วนคำว่า ฮื่อ เป็นคำไทย ที่ใช้เป็นคำเลียนเสียงธรรมชาติ

กล่าวได้ว่า คำหลวงเล่มนี้พบรูปพยัญชนะและเครื่องหมายที่ยังไม่เคยพบมาก่อนในระบบอักษรวิจิไทย จำนวน 3 รูป คือ พยัญชนะ ๓ ( ) และ ฮ ( ) ทำให้อักษรไทยมีจำนวนครบ 44 ตัวเป็นครั้งแรก และพบการใช้ เครื่องหมายทัณฑฆาต ( ) เป็นครั้งแรก โดยใช้เขียนกำกับบนพยัญชนะที่เป็นตัวสะกด เรื่องสระพบว่า สระเอาะและสระอัว มีรูปสระแตกต่างไปจากเดิมคือเป็นรูป -อะ ( ) และ -อูว ( ) ตามลำดับ ส่วนในด้าน อักษรวิจินั้น ส่วนใหญ่ไม่แตกต่างกับอักษรวิจิของอักษรไทยแบบธรรมดา

มหากรรมราชาที่ ๑ ลิไทย จึงปรากฏรูป -วิ และ -ว เมื่อมีตัวสะกด และใช้ต่อเนื่องมาถึงสมัยอยุธยาตอนปลายและสมัยรัตนโกสินทร์ ส่วนสระ ัว ของอักษรไทยย่อในสมุดไทยเรื่องนี้ พบใช้รูปที่แตกต่างกับที่ใช้ในอักษรธรรมดาดังกล่าว คือ ประกอบด้วยรูป ฐว เป็น ถ้าอ่าน /อุ/+/วอ/ ก็จะได้เสียงใกล้เคียงกับเสียง /อัว/ สมุดไทยเรื่องนี้พบใช้รูปสระ อัว อย่างสม่ำเสมอ ดังตัวอย่าง

ฐว	ตัว	(หน้าต้น ๑๒ บรรทัด ๔)
กลฐว	กลัว	(หน้าต้น ๑๒ บรรทัด ๔)
ชูว	ชัว	(หน้าต้น ๔๐ บรรทัด ๕)
ฑูว	หัว	(หน้าต้น ๖๖ บรรทัด ๓)

สระ ฐว รูปนี้ปรากฏใช้เฉพาะในสมุดไทยเล่มนี้เท่านั้น รูปสระเช่นนี้ไม่พบในเอกสารโบราณอื่น ๆ

บทที่ 4 การเปรียบเทียบนันทโพนันทสูตรคำหลวงกับพระบาฬินนโพนันทสูตร กล่าวถึงการลำดับเนื้อหาและวิธีการแปลแต่ง โพนันทสูตรคำหลวงมีการลำดับเนื้อหาตรงกับพระบาฬินนโพนันทสูตร ทั้งการลำดับเนื้อหาหลักและเนื้อหาย่อย รายละเอียดของเนื้อหา มีลักษณะตรงกัน ทั้งวิธีการบรรยายและการพรรณนาเหตุการณ์ก็มีลักษณะตรงกัน เช่น การเปรียบเทียบนันทโพนันทะเมื่อถูกพญานาคแปลง(พระโมคคัลลานะ)ทับไว้กับเขาพระสุเมรุ ทั้งในพระบาฬินนโพนันทสูตรและนันทโพนันทสูตรคำหลวงใช้ความเปรียบเทียบกันคือมีลักษณะดูการรีดน้ำมั่งงา เป็นต้น แต่ก็มีความแตกต่างกันอยู่บ้างในลักษณะของการแปลแต่งเนื้อหา ซึ่งมี 4 ลักษณะ ได้แก่ การคงความ การเพิ่มความ การตัดความ และการแปลงความ

การคงความเป็นการคงเนื้อหาตามที่ปรากฏในพระบาฬิ การเพิ่มความเป็นการเพิ่มเนื้อหาที่ไม่ปรากฏในพระบาฬิ มี 2 ลักษณะ ได้แก่ การเพิ่มข้อความใหม่ และการขยายความ การเพิ่มข้อความใหม่ อาจเป็นการเพิ่มข้อความเชื่อมโยงความ หรืออาจเป็นการเพิ่มข้อความอธิบายความ การตัดความเป็นการตัดข้อความที่ปรากฏในพระบาฬิออก ได้แก่ การตัดในส่วนเล่าเรื่อง ตัดในส่วนเนื้อหา ตัดส่วนขยาย ตัดความเปรียบ และการตัดความที่มีความหมายเฉพาะ และการแปลงความ เป็นการเปลี่ยนแปลงเนื้อหาที่แปลเป็นคำหลวงให้มีความแตกต่างกับตัวบทต้นฉบับ มี 3 ลักษณะ ได้แก่ การแปลงเนื้อหา การแปลงถ้อยคำตรงเป็นถ้อยคำตรงเป็นถ้อยคำอ้อม และการแปลงคำหรือข้อความอ้างอิงตัวละคร

บทที่ 5 หลักธรรมในเรื่องนันทโพนันทสูตรคำหลวง กล่าวถึงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาตลอดทั้งเรื่อง ประกอบด้วยหลักธรรมอันเป็นแนวคิดสำคัญ มี 4 ประการ คือ แนวคิดเรื่องนิพพาน แนวคิดเรื่องอริยสัจ 4 แนวคิดเรื่องมัจฉาทิฐิ สัมมาทิฐิ และแนวคิดเรื่องไตรวิภังค์ ส่วนหลักธรรมอื่นๆ ที่นำเสนอในเรื่อง ได้แก่ แนวคิดเรื่องปฏิสัมภทา 4 วิโมกข์ 8 อภิญญา 6 อันเป็นธรรมเครื่องสิ้นแห่งอาสวะและอิทธิบาท 4 การนำเสนอหลักธรรมทั้งที่เป็นแนวคิดสำคัญและแนวคิดอื่นๆ สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่า เรื่องนันท

โทปนันทสูตรคำหลวงเป็นวรรณคดีพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง ผู้ประพันธ์ประสงค์จะนำเสนอเนื้อหาธรรมะและจะให้เรื่องนั้นโทปนันทสูตรคำหลวงเป็นนิทานธรรมะด้วยเช่นกัน

บทที่ 6 บทสรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ วรรณคดีเรื่องนี้ มีความโดดเด่นในการแสดงให้เห็นพระปรีชาด้านภาษาเป็นหลักสำคัญ เนื่องจากหลักธรรมที่ปรากฏในเรื่องเป็นส่วนใหญ่เป็นการแปลจากพระบาฬีนทโทปนันทสูตรของพระพุทธสิริเถระ ผู้ที่สามารถแปลได้จึงเป็นผู้มีความรู้ความเข้าใจหลักธรรมต่างๆ และเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรมิได้ทางถ่ายถอดหลักธรรมตามที่ปรากฏในพระบาฬีฯ เท่านั้น พระองค์ยังได้เพิ่มข้อความและขยายเพื่ออธิบายความหลักธรรมให้รายละเอียดได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ผลการศึกษาจึงเป็นเครื่องพิสูจน์ให้เห็นว่า เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรเข้าพระทัยและเข้าถึงหลักธรรมได้เป็นอย่างดี

การศึกษาวรรณคดีเรื่องนี้ ผู้วิจัยเสนอว่าควรศึกษาการใช้ศัพท์ภาษาบาลีสันสกฤตและภาษาเขมรในวรรณคดีเรื่องนี้ และควรมีการศึกษาวรรณคดีบาลีเรื่องพระบาฬีนทโทปนันทสูตรของพระพุทธสิริเถระ รวมทั้งฎีกาพาหุทั้ง 7 ผูก เพื่อจะได้ทราบรายละเอียดว่าผู้ประพันธ์เป็นบุคคลเดียวกันหรือไม่ และเรื่องใดแต่งก่อนหลัง ซึ่งจะเป็ประโยชน์ด้านประวัติวรรณคดีต่อไป

รายงานการวิจัยเรื่องการวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องนั้นโทปนันทสูตรคำหลวงฉบับสมุดไทยของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรไชยเชษฐสุริยวงศ์ฉบับนี้ นอกจากจะให้ความรู้ด้านอักษรและอักษรวิธียุคสมัยอยุธยาตอนปลายแล้ว ยังเห็นความพยายามของผู้วิจัยที่ศึกษา ค้นคว้า เรียบเรียงอย่างเป็นระบบระเบียบและแสดงเจตจำนงของผู้ประพันธ์เป็นที่ประจักษ์แก่สาธารณชน ความพยายามดังกล่าวนับเป็นแบบอย่างที่ดีของการทำวิจัยเพื่อให้เกิดองค์ความรู้ และเป็นงานวิจัยที่มีคุณูปการทั้งด้านประวัติวรรณคดีไทย การศึกษาด้านจารึกและอักษรวิธ อักษรไทย อักษรขอม และการค้นคว้าศัพท์บาลีสันสกฤตได้อย่างเป็นรูปธรรมชัดเจน
